

ВОЄННА ЧИТАНКА.

Ч. 3.

Б. З.

ОПИС
РІДНОГО КРАЮ.

II. ВИДАННЯ.

Видавництво українського народнього учительства.

Відень, 1915.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00742861 (S)

2006.13
ВОЄННА ЧИТАНКА.

Ч. 3.

ОПИС РІДНОГО КРАЮ

МАЛЕНЬКА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ, І. ЧАСТИНА

=== ІЗ МАЛЮНКАМИ ТА МАПКОЮ. ===

II. ВИДАННЯ.

214-510.

Видавництво українського народного учительства.

Відень, 1915.

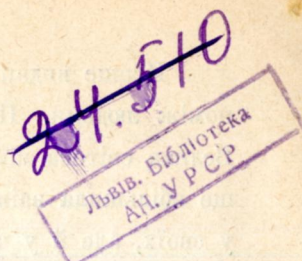
91(с47.71)

Бібліотека Н.Т.Ш.

№ 415.

by Abtoga

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 60.483

Передне слово.

Кожний із нас добре знає своє родинне місце, село чи місто, де він зріс. Знає, як воно зоветься, які ріки недалеко, поля та ліси. Усякий скаже, до якого села належить його хата, до якого повіту його село. Та ще не всі знаємо свій рідний край, свою вітчину Україну. А треба, щоб усі ми знали, бо рідна земля — це наша спільна мати. Для того знаємість рідного краю конечно потрібна усім Українцям і Українкам. Мусимо пізнати рідну землю, щоби її полюбити. На ній ми живемо, вона нас живить. Читаючи опис рідного краю — перед нашими очима відкриється вся краса рідної землі, її чудна природа, ліси, гори, степи і моря. Довідаємося, які багатства у тій землі та яка вона плодovита. Знати-мем, що тут, де ми тепер живемо, жили наші предки Українці від найдавніших часів і проливали за волю України свою кров, як тепер проливають Січові Стрільці.

Хто хоче щось більше довідати ся про нашу землю, прочитає собі Географію України проф. унів. др. Ст. Рудницького. В отсій книжочці зібрані коротко тільки найважніші відомости про Україну.

Се ж перша частина; за нею прийде друга, що розкаже про життя нашого народу.

Перше видання Опису рідного краю розійшло ся скоро поміж людьми. Пускаємо у світ друге справлене видання. Велика світова війна що ведеť ся в першій мірі за Україну, ще збільшила заінтересоване нашою рідною землею не лиш у своїх, але й у чужинців.

Відень, 20. червня 1915.

1. Загальний опис.

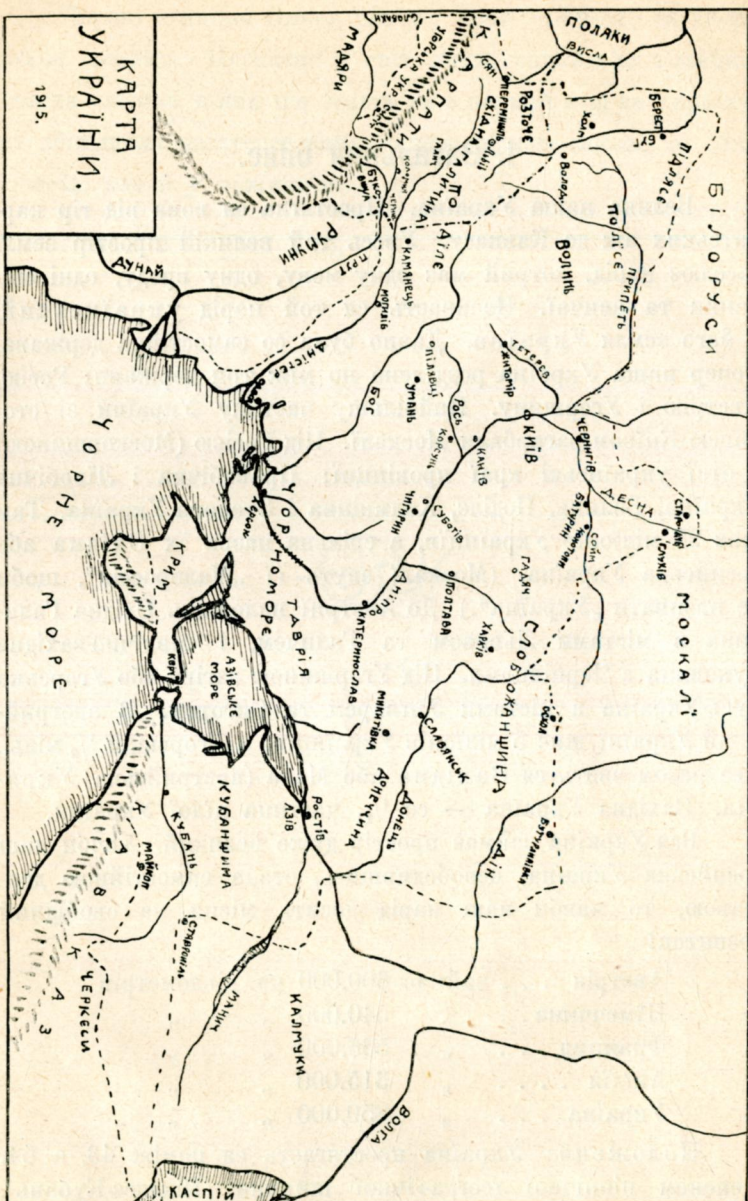
Велика наша Україна. Простягла ся вона від гір карпатських аж до Кавказу. Увесь той великий простір землі заселює нарід, котрий має одну мову, одну вроду, одні співанки та звичаї. Називається ся той нарід український, а його земля Україна. Давно була се самостійна держава. Тепер наша Україна розділена по між три держави: Росію, Австрію і Угорщину. Найбільшу частину України зі столицею Київом загарбали Москалі. Під Росією (Московщиною) є отсі українські краї провінції: Правобічна і Лівобічна Україна, Волинь, Поділе, Холмщина і Степова Україна. Там живе 27 мільонів Українців, а спільна назва їх Східна або російська Україна. (Москалі звать її „Малороссія“, щоби не називати „Україна“.) До Австрії належить Східна Галичина з містами Львовом та Галичем, і північно-західна Буковина з Чернівцями. Під Угорщиною загірє або Угорська Русь-Україна з містами Унгварем та Сиготом. В австрійській Україні живе 5 мільонів Українців, в Угорській $\frac{1}{2}$ міль., і се разом зветь ся Західна або Мала (австрійська) Україна. Західна Україна — се $\frac{1}{11}$ частина цілої України.

Вся Україна займає простір дуже великий. Хочби лиш російська Україна, освободившись, стала самостійною державою, то мавби наш нарід досить місця на свободний розвиток!

Австрія . . .	займає	600.000	кв. кілометрів
Німеччина . . .	„	540.000	„ „
Франція . . .	„	536.000	„ „
Англія	„	315.000	„ „
Україна . . .	„	850.000	„ „

Положене: Україна простягаєть ся поміж 43. а 54. степенем північної географічної ширини (Підлясь-Кубань),

1915.

більше як на 600 км., та між 21. а 47. степ. східної довжини, більше як 1000 км. (Лемківщина-Задонщина).^{*} Що Україна нахилена з півночі на полудне, можна бачити з того, що всі ріки спливають у Чорне Море.

Границі: Політичні границі України часто змінювалися підчас воєн. Постійними остають ся лиш природні а по части й етнографічні границі. Україна сусідує з півночі з Поляками, Білорусами, та Москалями, а відграничує їх від нас Сян, Припеть, (Десна і Дон). На сході від Калмуків відграничує нас ріка Дон, від Черкесів Кавказ, від Татарів кримські гори. На заході сусіднують Румуни на Буковині коло річки Серету, Маляри за Тисою, Словаки коло Лемків. Море, гори і ріки творять природні границі краю. Природні границі України: гори Карпати, Чорне і Азівське море, гори Крим і Кавказ та поліські болота над р. Припетю. Наші колонії доходять вже до Каспійського моря.

Прикмети української землі: На Україні мешкає одноцільною масою український народ, а лиш в деяких околицях є чужинецькі оселі. Але ще є й друга сполука, чисто географічна. Україна визначається ся ярко своєю індивідуальністю серед інших територій Європи. Чорноморська височина, а ще ріки, клімат, ростинність та звіринність надають їй багато одноцільності.^{**}

Давна колядка так описує нашу землю:

*„Се земля більша: гори, долини,
Великі поля тай полонини,
Синій моря, темні лісове,
Темні лісове, бистрі водове“.*

Земля, на котрій жиємо, є нашою від непамятних часів. Наш нарід не видер її нікому, як се робили другі. Тут він мешкав здавна, бо взяв її неуправну і дику. Але

^{*} Український геогр. атлас Др. М. Кордуби, накладом Я. Оренштайна в Коломиї 1913.

^{**} Географія України, проф. унів. Др. Стефана Рудницького, Київ 1910. Це підставова книжка до географії України. Нею покористував ся й автор „Опису рідного краю“.

власною працею, своїми руками, перетворив Україну на найкращу урожайну ниву, на шпихлр Європи.

2. Гори України.

Українська земля по найбільшій часті є рівна, або творить легко погорблені височини. Тільки на заході стремлять величаві гори Карпати, а полуднево-східної Границі боронить островерхий Кавказ.

Карпати простягають ся дугою над Дунаєм. Ділять ся на 3 головні часті. Українці мешкають у середущій часті, в Лісистих або Східних карпатах, що тягнуться від ріки Попраду на польській границі, аж по гору „Руський верх“ коло села Кірлібаби у Буковині на семигородській границі.*

Українські Карпати, широкі до 15 миль., відзначають ся тим, що над Попродом на заході найнижчі, а чим далше на схід, то стають вищі. Найбільшу висоту мають у гуцульській Чорногорі. Всі гірські хребти в наших Карпатах вкриті иглястими та денеде листястими лісами. З поміж лісів видніють нагі скали. В XII. століттю ся часть Карпатів звала ся „Ruthenorum Alpes“, се. зн. Українські Гори. Карпати — се наша твердиня. Тут доховав ся чистий український тип, звичаї та давні вироби. Лісисті, українські Карпати ділимо на 4 часті: Низький Бескид, Високий Бескид, Ґордани, Чорногора. Своєю красою дорівнують наші Карпати заграничним горам.

До них рвемо ся побувати на волі та надихатись свіжим повітрям.

„Під шум смерек іде мій спів

На верх високих гір.

Болить мене в душі тоска

До тихих, ясних зір . . .

Ах! — я на долах ввесь свій вік

Без світу потеряв . . . (В. Пачовський.)

* Географія Руси Романа Заклинського, Львів 1887.

Низький або Лемківський Бескид сягає від Попраду по Ославу (доплив Сяну). Верховина ся широка, але не висока. Всюди глина вкриває грубою оболочкою збока і верхи. М'який пісковик і лупак майже не виступає на поверхню. Широкі долини поздовжні і поперечні. Ліси були мішані, але їх винищено. Дощева вода скоро збігає, змиваючи уро-

Карпати.

жайну почву та застеляючи її шутром. Збочі гір лагідні, не спадисті. Над Жегестовом верх Пуста Велика (1061 м.).

Високий Бескид або бойківський від ріки Ослави аж до долини Стрия та Опора. Відрізняється від Низького тим, що складається з одностайних гірських валів, поперериваних на поперек ріками. Має полонини; се високоположені гірські пасовища.

„Ой чому ся не ожениш, Високий Бескиде?

— Бо зелена полонинка за мене не піде!“

(Нар. Коломийка.)

Постепенно підносить ся Бескид у східнім напрямі чимраз вище. На галицько-угорській границі скалиста Гора

Пікуй (1400 м.). Ті скали з пісковика та лупака. Пісківці лежать грубими шарами (верствами) і є твердші, через те й виступають назверх. Такими є „Уріцький камінь“ і „Бубнище“ із викованими у скалах печерами. Сей Бескид вкритий великими смерековими та буковими лісами. Повище 1350 м. ліс гине, а хребтами на полонинах ростуть буйні трави та усяке верховинське зілля. Верхи переважно вкриті настовбурченими скалами, вистеленими долом зеленим мохом, а ще вище оброслими жовтим поростом. Гарні ті поперечні долини, де ріки проломлюють скалисті вали. До Бескида належне й пасмо гір Вигорлят із Угорської України. Се вулканічні гори з малими озерами.

Горгани — від долини річки Опора до Прута. Се короткі хребти, проломані поперечними долинами, каменисті, неприступні, через те й найменше залюднені. По галицькім боці верхи: Попада і Довбушанка (1700 м.), Сивуля (1820 м.), Хомяк (1544 м.), Явірник-Горган (1600 м.). Ще найлекше доступний Хомяк:

*„Мов велитень ірізний в горбів синявих краю
Обідраним хребтом над зелень виринає.
Здаєсь: цюлим чолом блакитнів досягає,
На ньому зломи скель в промінню сонця сяють.
Між зломами верхів буйні вітри гуляють;
На скелі корчик сів і цвітом розвиває —
Сльозою журкало у стіп її спливає
І котить ся долів і зубить ся у гаю“.*

(С. Чарнецький.)

По угорськім боці: Стіг (1700 м.), Близниця (1900 м.), Горгани вкриті непроходимими лісами (от славна Тухольщина), в низу мішаними з буків, яворів, ялиць, а в горі смерековими. Верхи із твердого, ясносірого пісковика, завалені цекотами (покришенням камінням).

Чорногора — від долини Прута і Чорної Тиси до долини ріки Вишови і Золотої молдавської Бистриці. Се найвище і найкраще пасмо українських Карпатів, зложене із твердого пісковика. Найвищий верх Говірля (2060 м.).

З під Говірлі плывуть: Прут у Галичину, а Тиса на Угорщину. Майже $\frac{3}{4}$ року верхи Чорногори вкриті снігом. У долині Гаджини, під скалами Шпиці (1866 м.) лежить вічний сніг на давнім ледовищі. Богато ліса у Чорногорі, хоч і нищать його немилосерно тартаки. Полонини гарні, великі, із добірною пасею. На верхівях Тиси пасмо Мармаруське, зложене із різнородних скал: Пісківця, вапняка, лупака і кристалльних скал. З глибоких долин підносять ся у гору дикі скелі. Скалистий Петраш, сусід Говірлі, високий на 2022 м., а Піп Іван 2030 м. Полонини, водопади, озера, скелі, праліси, гуцульські оселі — спільно прикрасили Чорногірське пасмо. Цвіт папороти на верху „Діл“, закаменілі кози на Гнитесі, лісні дівчата та дикун — Чугайстир — се чарівні казки таємної Чорногори.

Говірля.

Тиса відграничує Чорногору від чужих Роднянських гір. Північний спад Чорногори лагідніший, Полудневий стрімкий. На Буковині верхи трохи опадають. Печери в горах: Довбушеві комори в Ямнім, печера опришків під Синицями у Жабю.

Підкарпатє або Підгірє. З головного пасма Карпатів збігають численні побічні пасма і ті творять Підгірє. Простираєть ся воно вздовж Карпатів від Перемишля до Коломиї. Просторими долинами випливають Карпатські ріки із гір. Їх русло вистелене широкими рінищами. Понад ріками розкішні сїножати та ниви, наче різнобарвний килим. Вище, на знесїню поля, гаї та ліси. Підложє Підгірє — се сірий глей, багатий у сіль та нафту, вкритий жовтавою глинкою (льосом). На поверхні грубша або тонша веретва родючого

чорнозему. На Підгір'ю віє холодом із гір і серед найтеплішого літа. Весна починається три тижні скорше, як у горах, а сніг паде 5 тижнів пізніше.

Крим. Українські оселі сягають аж у Кримські та Кавказські гори. Північний Крим, се властиво частина української плити, безлісна, степова низовина. За те гірська, полуднева частина має свою відмінну будову, свою фльору і клімат.

Кримські гори довгі на 150 км., широкі 35 км. Зложені із трох рівнобіжних хребтів, помежовані повздовжними долинами. Серед найвищого хребта, що звесь Яйла, шпилі: Чатирдаг і Романкош (1500 м.). Верх тих гір творить вапняк, спід глей і лупак. Гарне є побережжє, полуднева збіч гір з високими скелями та водопадами.

*Літний вечір. Гори в млі,
в золоті вершини;
а під ними ллєть ся дєсь
пїсня України.*

(Олєсь.)

Кавказ, що відграничує Европу від Азії, довгий на 1100 км., зложений із криштальних скал. Верхи вкриті вічним снігом. Найвищі шпилі: Ельбрус (5630 м.), Казбек (5040 м.) По їх збочах зсувають ся великі ледняки.

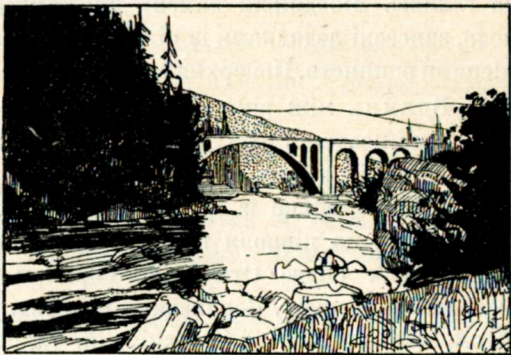
„За горами гори, хмарами повиті“ — говорить Шевченко про Кавказ. „І вам слава, сині гори, кригою окуті“... — Від півночи тягнуть ся вздовж головного хребта поменші пасма, а опадаючи звільна, досягають Кубанщини. Се Пидкавказє має чимало нафти.

3. Височини.

Земля, що взносить ся вище як на 200 м. над поверхнею моря, (а низше як підгірє), зветь ся височина. Широко розпростерла ся на Україні Чорноморська височина. Її части: західні і східні височини. Західні: Поділе, Розточе, Волинська та Правобічна височина. Східні: Лівобічна височина і Донецький Кряж.

Поділе від річки Вересиці, Дністра аж до Бога, висока місцями до 470 м. Ріки вижолобили собі у височині глибокі, круті долини, що звуть ся яри та балки (прим. яр Дністра). Високі береги ріки виглядають з яру наче скалисті гори. Та як вийдемо з яру, бачимо довкола тільки рівний простір, а на ньому лани збіжа. Лани спричинили різнородність краєвидів одноманітної височини. Лиш денеде ви-

Міст на Пруті.

ступають справжні скали. Найстарші із них гранітні, над ними осадові: лупаки, пісковики та вапняки. Знаний червоний подільський пісковець та фантастичні гіпсові скали з печерами. Поверхню творить родючий чорнозем. Лісів мало, крім околиці Рогатина. Їх винищено ще в XVI. століттю. Серед Поділя скалисті вапнякові горби, що сягають від Бродів до Подільського Камінця, звані Товтри або Медобори. На півночі пасмо Гологори і Вороняки. Та загалом має Поділе вигляд степовий.

Покутсько-бесарабська височина є властиво продовженням Поділя, тільки значно вузша від него, положена між ріками Дністром і Прутом. На заході сягає до Бистриці

і Ворони, на південнім сході до Чорноморської низовини. Західна частина її — се Покутє. На ньому стрічаємо в гіпсових шарах заглибини, що звуть ся лійки або вертепи; під ними більші печери зі сталактитами (прим. в с. Локітках коло Товмача). Коло Чернівців лісисте узгірє Бердо Городище підносить ся до висоти 500 м. Височина кінчаєть ся Добруджею, де поселили ся наші рибаки, потомки задунайських запорожців.

Розточє, зване також Львівсько-Люблинським хребтом, лежить поміж Сяном а Бугом. Се невисоке (до 400 м.) узгірє, поросле лісами. Опока тут вкрита вапняками, пісками та глиною. Поодинокі камені, які там можна бачити серед поля, занесені ледняками із півночи. Почва місцями пісковата, місцями вапниста. Поверхня височини у Холмщині майже рівна.

Волинь між рікою Бугом, Тетеревом, Припєтю та Богом. Вона неоднорідна: на західній Волині підложє із крейди та опоки; місцями із пісківця та глею. Східна Волинь має підложє кристалєне із граніту та гнейсу. Почва на південь чорноземна, на півночи пісковата. Найвища часть височини лежить між рікою Стирем та Горинем, звана Кремянецько-Острожський кряж. Волинський краєвид.: плоскі горби, вкриті лісом, повільні низькобережні ріки та пісковата почва.

Правобічна наддніпрянська височина між Тетеревом, Дніпром та Богом. Підложє — се гранітно — гнейсова плита. Її поверхня загалом досить рівна. Коло Бердичева та Гайсина остали ся сліди давних вулканів. Височина вкрита родючим чорноземом. Декуди плитні балки та долини. Правим берегом Дніпра скрізь невеличкі горби.

*Гори мої високі! Не так і високі,
Як хороші, хорошії, блакатні з далека.* (Т. III.)

Лівобічна височина сягає від Дніпра до Донця. Замітні тут балки та яру^ш-водорії понад ріками. Почва: чорнозем, декуди пісок, під ними глина.

Донецький кряж вздовж південного берега ріки Донця. Се плоске узгірє із гранітним підложєм та осадовими скалами.

4. Низовини.

За низовину вважають ся такий край, який не підносить ся понад море вище, як на 200 м. Звичайне се зелені, низькоположені рівнини.

Підлясе, від вододіла Буга та Припети до Розточа. Поверхня сеї низовини дуже рівна, із річками та лісами. Почва піщовата, глибше глейста.

Полісе, над рікою Припетю. Се підлюкла рівня, вкрита пісками та багном. Великі торфовища, порослі сосновим лісом, навішувані що року повенями. Вдавніну було тут велике озеро.

Лівобічна низовина по лівому березі Дніпра аж до порогів. Піски, чорнозем, мочарі і степи урізнородноють низовину.

Чорноморська низовина від Чорного моря до Подільської та Донецької височини, а від дельти Дунаю до устя Дону. Підложе ґранітне, декуди й вапняк. Се степ, безконечна рівнина, вкрита могилами. Понад ріками зелені плавні та лути.

Западина (депресия) над Каспійським морем, де поверхня землі низше від позему моря. Там в солоних степах та понад Волгою зростають поволи українські кольонії.

5. Ріки та озера.

Наші гори, височини та низовини перерізані ріками, які від непамятних часів поробили собі русла і ними пливуть у море. Ріки дуже потрібні кожному краєви, бо наводнюють землю. Голубими лентами пливуть наші ріки у всіх напрямках.

Ріки України не всі однакові. Є між ними гірські, височинні і низовинні. Вливають ся у три моря: Чорне, Азійське та Балтійське. Їх вододіл поміж ріками: Сяном а Дністром, Бугом а Припетю.

Чорноморські води України збігають ріками: Дніпром, Дністром, Богом та Дунаєм.

Дніпро. Найбільша ріка України — се Дніпро, оспіваний у наших піснях. З ним вяжуться всі важніші події

Дніпро.

історичного життя України. Над ним столиця України, Київ. Памятає Дніпро дні слави, часи нашої самостійної держави.

*Між горами старий Дніпро
Неначе в молодій дитина,
Красується, мовується
На всю Україну.
А понад ним зеленіють
Широкії села;
А у селах у веселих
І люди веселі.*

(Т. III.)

Випливає Дніпро коло Кльоцева на Білоруси із маленького озера в Смоленщині. В Україну вступає він вже чималою рікою, в середній частині своєї течії. Коло Києва широке русло на 850 м. У нижній частині течії, за Катеринославом, виступають із Дніпра гранітні скалі й пороги — водопади, що тягнуть ся на 53 км. аж до м. Александрівська. Дніпр широкий та глибокий, хвилю хвилею жене, і добігши до порогів, з грюком падає у низ. Стугонить він

і гуркоче, бризки високо встають, а глибокі чорторії виють, плещуть і киплять. (Б. Грінченко.)

Всіх порогів 12, з них головних 9. Найбільший Нена-ситель або Дід, [менші] Кодацький, Будило і Гадючий. Широкий і повноводний розливається Дніпро низше порогів по Великому Лугу у зелених, пишних берегах. Хортиця, Нова Січ і Чортомлик — се давнє запороже. Добігаючи у Чорне Море, в своєму гирлі зливається Дніпро з рікою Богом у великий лиман. Що до величини — Дніпро третя ріка в Європі. Довгий він на 2100 км., а сплавний вже від Смоленська на просторі 1900 км.

Бурю на Дніпрі описав Шевченко:

*Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердито вітер завива,
До долу верби не високі,
Горами філії підійма.*

Правобічні притоки Дніпра: Березина з Білоруси, Прип'ять зі Стирем та Случем, Тетерев і Стугна. Про річку споминає „Слово о полку Ігоря“, після з XII. століття:

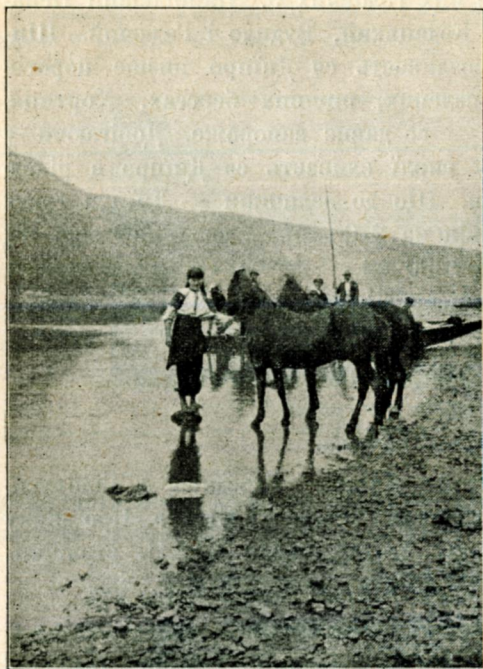
*„Чи-ж не правда, каже, Стугна струю чудну має,
Бо чужі потоки зжерла, сама голодає“.*

Річка Рось з гарними водопадами, Тясмин, Інгулець з Жовтими Водами. Лівобічні притоки: Десна із Соїмом, Сула, Пело, з Голтвою, Ворскла, Орел і Самара. Старинна Українська пісня описує відносини всіх других рік до Дніпра, несучих своєму „батькови“ усе, що дістають на обширних просторах, які перепливають. Батько дбає про них, заселяючи їх рибою. *

*„Жалуєть ся лиман морю,
Що взяв Дніпро свою волю:
Усі річки прочищав, мені устє засипав,
К собі рибу підмовляв, на всі ріки розсилав,
А назад ї не вертає . . .“*

* Малоросія, т. VII.

Дністер, велика ріка Західної України, довгий на 1300 км., впливає коло села Вовчого у Високих Бескиді.

Дністер в Зазулинцях.

гословенні наддністрянські землі, та роса та мрак, яку Дністер дає в часі спеки. Чарівні тут ліси, чудні сади над дністровими берегами.

Се не землі, але городи, в яких все росте й буває.

*„Всюди любо, всюди красно, всюди лиш би бути, —
О, дністрові беріженькі, можна вас забути?“*

(Ю. Федькович.)

Правобічні прибоки Дністра: Самбірська Бистриця, Стрий з Опором, Свіча, Лімниця, Солотвинська і Надвірнян-

ська Бистриця з Манявкою та Вороною. На річці Манявці та Бухлівці високі водопади.

Лівобічні притоки: Стрвяж, Вересиця, Гнила і Золота Липа, Серет, Збруч, Смотрич, Мурахва і Ягорлик.

Бог, подільська ріка, має гранітні пороги коло Константинівки. Притоки: Синюха та Інгул. Довгий Бог на 90 миль. Через підводні скали і піскові лави майже неможлива плавба на ньому.

Дунай дістає від нас декілька рік. Давнійше мешкали Українці скрізь над долішнім Дунаєм. Наші князі заложили місто Малий Галич, що зветь ся тепер Галац. Через те Дунай часто споминає ся у наших піснях та колядках:

*„Вітер повіває, Дунай висихає,
Дунай висихає, трійзіл поростає“.*

(Колядка.)

Тільки при устю Дунаю, в Добруджі, ще остали ся Українці. Українські притоки Дунаю:

Біла Тиса випливає під Говірлею коло села Богдана і лучить ся з Чорною. Знана пісня:

*Там, де Чорногора сумно Урів край витає,
Там, де Біла Тиса шумно Чорну доганяє.*

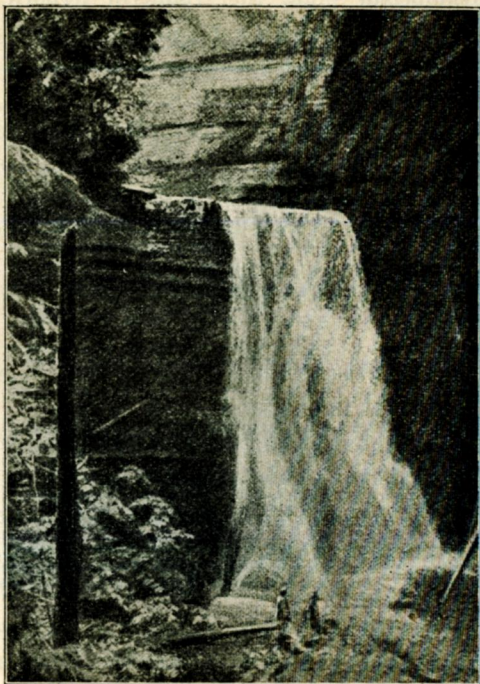
(Од. Зак—ий.)

Збирає всі води угорської України з Карпатів: лівобіч Вишів та Іза, правобіч Торець, Галабір, Великий Аг, Бержава, Бодрочка з Латорицею, Лабірцею та Ондавою.

Прут випливає із 6 жерел на збочах Говірці і зараз спадає із високої на 50 м. тераси водопадом у долину. В Чорногорі спливають до него сотки верховинських потоків. У Яремчі творить знов славний водопад — перебій. Чорний та Білий Черемош — се його притоки. У с. Гриневій дикій Гремітний водопад. Спад Черемоша значний, течія рвуча. Черемош оспіваний у гуцульських піснях. Під скалою „Сокільський“ небезпечні гуки-пороги. У селі Ямнім при Прутовім потоці водопад капливець. Прут довгий на 100 миль і впадає в Румунії до Дунаю. Ріка Серет на

Буковині з притоками: Молдава, Сучава і Золота Бистриця, тільки жерелами сягають у нашу територію.

Азівські води: Дін, ріка Слобідської України,* тече попід високими крейдяними скалами. Його притоки: Вороніж

Водопад Манявки.

Манич, Донець і Бахмут. Дін та Донець часто споминає наша історія, бо се було Українське пограничє.

*О Донче мій! Ігор каже — не мала ти слава,
Що милував ти на філях сина Святослава,
Що стелив траву зелену понад берегами.*

(Слово о п. Іг.)

Ріка Манич тим цікава, що лучить ся своїм руслom із другою (так зв. біфуркація.)

Кубань плине з Кавказу із ледняків високого Ельбруса. На Підкавказю пливе широкою долиною. Його допливи Лаба і Біла. Кубань вливаєть ся у два моря, Азівське та Чорне.

Балтійські води відпливають Вислою. На нашій території тільки їх горішній біг. З Карпатів плывуть: Попрад, Вислока і Сян із Вислоком. Дальші притоки з Розточа та Підкарпатя: Вишня, Скло, Любачівка і Танва. З Розточа пливе до Висли Вепер, із Підляся Буг з притоками: Полтва, Солокія, Мухавець, Лісна і Нарва.

Озера. На Україні озер мало. Озеро Манич в Кубанщині, Князь і Вигонівське на Полісся. Біле озеро коло Одеси, Крукове озеро над Дніпром, Солоне над Донцем. На Підлясся кілька менших озер. На Полісся багна довгі на 40 миль, а на 10 широкі. Давно було се велике озеро, що займало простір 460 миль. Часть пінських болот осушена. В гуцульській Чорногорі озеро Шибене, найбільше і найкраще, 850 м. довге, а 200 м. широке, в жерелах Чорного Черемоша недалеко Квасів (Буркута). Чарівні озера в жерелах Чорної Тиси. Між Шпицями а Денцером довге на 100 м. Несамовите озеро. Менші озерця, охаби, вікна та безодні понад Дністром. Зі ставів більші у Бережанах та Тернополи.

6. Українські моря.

Всю воду несуть ріки у море. Море — се великий простір води гірко-солонавої, барви зелено-синьої. Море ніколи не є супокійне, але флює, заливає або опускає береги. Се зветь ся приплив і відплив.

Чорне море здавна звало ся „Українське море.“ Велике воно на 450.000 км. □, глибоке місцями на сході на 2800 м. Часто схоплюють ся на ньому грізні бурі. Пристаний на Чорному морі мало, найбільш догідна Одеса. Чорним морем плили Запорозжці аж на турецькі побережа:

Пливуть собі, а із за філії

Сонце філю червонить;

Перед ними море миле

Гомонить і клекотить.

(Т. III.)

Азівське море від Чорного відділяє півострів Крим. А лучить їх пролив керч, вузкий, доступний для малих кораблів. Азівське море мілке, бо в полудневій часті тільки 14 м. глибоке, а при північно-східнім березі 4—6 м. Плитке для того, бо виповнюєть ся тим намулом, що його наносить Дон. Залив Азівського моря зветь ся Море Лівне. Воно переповнене солю. Повно в ньому лягунів та островів.

Острови. Більших островів у наших морях нема. На Чорному морі острів Тендер. На Дніпрі за порогами є 70 островів, що творили голосне в нашій історії Запороже. Із них більші Січові острови: Хортиця, Великий Луг, Томаківка і Чортомлик.

7. Клімат (підсонє).

На землі бачимо три головні пояси або смуги: 1.) горяча або тропічна, де немає зими, тільки спека та жара, 2.) холодна або полярна, де знов немає літа і 3.) помірна або середна, поміж горячою а студеною. Україна положена в поміркованій смузі. У ній замітні 4 пори року: весна, літо, осінь і зима. Житє чоловіка находить ся в тісному звязку з температурою й иншими кліматичними обставинами. Приміром в теплих сторонах люди стають більше або менше млявими й ледачими до тяжшої фізичної праці, хоч розум, а особливо уява й почуття зістають ся жваві й палкі. Клімат може бути ще морський, континентальний здоровий і нездоровий. Слово клімат передовсім означає зміни повітря що до тепла, студени та вогкості. Суходіл, вода і повітре, виробляючи своїми силами ріжні клімати по ріжних краях земної кулі ведуть до того, що все те, що росте й жиє на землі, у воді та повітрю: люди, звірі й рослини, неоднакові у ріжних краях. І так прим. Західна Галичина, польська, має спільний клімат з Чехією, Шлеском та Моравією. Східна Галичина має зівсім відмінний клімат від тих країв, але за те спільний із прочими українськими землями. Се зветь ся: спільність географічних условин. Отся спільність єднає всю українську територію в одну нерозривну цілість.

Клімат України се один із найприємнійших та найздоровійших кліматів на світі. Літо у нас горячийше, але зима трохи острійша, як у Західній Европі. Се зветь ся виразно — континентальний клімат. Звідси й велика різниця температури дня й ночі. Ще був би краций, але від теплих вітрів заслоняють Україну із заходу гори Карпати. Клімат Карпатів нагадує альпейський, тільки більш континентальний. У Чорногорі погода тривкійша, як в Татрах. Найменш привітний клімат мають Горгани та Бескид. Майже п'ятимісячна зима з великими снігами. На високих полонинах намість літа тримісячна весна. Найлагіднійший клімат має

Покутє. Се вплив Чорного моря, а степовий вплив лагодять гори. Великий вплив на погоду мають вітри. Звичайно полудневі і західні вітри спрощають дощі й теплоту. На Україні вітри найбільше східні. Східний вітер навіває погоду і мороз на Україну. Через східні вітри повітря України переважно сухіше як у Польщі. Волинь, Поділе і Придніпрянська Україна має майже такий сам клімат, як північна Італія. Захмаренє на Україні значно менше, як у західній та середній Європі. На Поділю на рік ок. 130 днів дощевих або сніжних, на Придніпрянщині лише 56 днів. А про соняшне світло можна сказати, що воно дуже потрібне для чоловіка. Літні дощі і градові бурі в Карпатах та на Підгір'ю. Скількість опадів всюди достаточна для гарного розвитку рістї та найважнїйшого занятя Українцїв хлїборобства.

Майже непомітно переходить одна пора року у другу. Тільки природа змінє свою барву.

*Ой діброво, дібровонько! Ти доброю батька мавш,
Що ти ся в однім році трома барвами приодївавш.
Одна барва зелененька — всьму світу миленька.
Друа барва жовтенька — всьму світу сумненька.
Третя барва біленька, всьму світу студенька.*

(Веснянка.)

Весна коротка, але гарна і тепліша, як деінде.

*„Встала весна, чорну землю сонну розбудила,
Уквітчала її рясом, барвінком покрила.
І на полі жайворонок, соловейко в гаї
Землю, убрану весною в ранїї зустрічають.*

— — — — —
*Весна. Садочки зацвили
Неначе полотном укриті,
Росою божою умиті,
Білють. Весело землі:
Цвите, красуєть ся цвітами,
Садами, темними луками . . .*

*І барвінком, і рUTOю і рястом квітчає
Весна землю, мов дівчину в зеленому гаї.
І сонечко серед неба опинилось — стало,
Мов жених той молодую землю олядало.“* (Т. Ш.)

Непомітно переходить весна в літо. Літо гаряче, триває 3 до 4 місяці. У серпні на степі

*„Ще ласкавійш в ланах вечірнє сонце грає,
І даль далекая ще дужше душу рве,
А пісня голоснійш над луками лунає,
І легше хмаронька вечірняя пливе.“*

(М. Філянський.)

Осінь звичайно дуже гарна і тепла. Пізна осінь має холодні ночі з приморозками

*„Тільки вітер віє
Та розносить жовте листє
По жовтому полі . . .* (Т. Ш.)

Зима морозна, але коротша і лагіднійша, як московська. Лід на Неві стоїть 147 днів, на Двінї 120 день, у нас на Дніпрі 80, на Дністрі 70 днів.

*Снігу, ой снігу якого!
В білих снігах потонули
Гори, степи і долини . . .*

(О. Олесь.)

Зима у горах — військо машерує.

8. Рістня (фльора).

Шата рослинна, котра прикрашує і вкриває нашу землю, має перворядне значінє. Де не глянемо оком, скрізь бачимо дерева, кущі, зїля і трави. Ростина залежить у своїм житю від почви та клімату. Різнородну ростинність України ділимо на північну та середземноморську. Серед

Дуб Мазети.

неї ще бачимо полоси: гірська, лісова і степова. Стрічаємо їх по порядку, вандруючи з півночі на полудне. Лісова полоса ($\frac{1}{5}$ часть України) займає північні і південно-західні краї від Прута до Буга. Гори мають свою власну рослинність. У горах росте смерека, ялиця, яловець, жереп (косодеревина). Катрафій уживають Гуцули на палиці. Із дерев, давно знаних, а тепер рідких, тис та мудрина (лен-дерев.) Мудрина — тревале дерево, котрого хробак не точить. На шпілях гір кидра.

„Пишина кедрина в юру ся вила.“

(Колядка.)

Кидрова митрополича палата у Підлютім. Давно ліси іглярсті звали ся бір, а листясті — ліс. Дуброва — се дубовий ліс. Пуца — непроходимий ліс чи бір, повний диких звірів. Давні пуці: Тухольщина, овруцьке, пинське та волинське Полісє. Перегінська пуца має 140.000 моргів відвічного ліса. Се тільки четвертина великого лісового простору в Карпатах. В тих лісах ще можна бачити величаві смереки та ялиці, грубі на пару метрів, прим. в Горґанах. В наших лісах стрічаємо листясті дерева: бук, граб, береза, клень, яєнь, вільха-осика, рябина-скорух і берест. Яворове дерево уживають Гуцули до своїх виробів. На Поділю липові гаї, що дають багато меду пчолам. З іглярстих дерев сосна на пісковатім та каменистім ґрунті. Король дерев — дуб. Місями ще задержались старезні дуби, останки дубров та святих гаїв. Над річкою Сулою були на 4 м. широкі дуби. В батуринськім гетьманськім парку старий дуб, де любив пересиджувати Мазепа. Вербa звичайно над водою, се всюди звістний український краєвид.

*„Над річкою у затишку привязані човни,
А три верби схилили ся, мов журають ся вони.“*

(С. Руданський.)

Ліси достарчають багато ягід і грибів, котрі становлять значну часть доходу та поживи селян. Ліс живить їх — се правдиві слова. З-поміж грибів на Поділю труфлі, що ростуть під землею. Нищенє лісів приносить велику шкоду. Повени, град і посуха — се наслідки. Жиди на рубаню лісів заробили міліони. Ліси підшиті кущами: ліщина, крушина, свербивіс (дика рожка), гложина, тернина, бузина, ива й малина та ожина. Калина у нас улюблена, бо се давнє святе дерево.

*Ой Калина білим цвितе, а червоним родить,
А велике закоханє на біду приводить!*

(Котомийка.)

Гай — се молодий ліс, де багато усяких кущів та зїлля. З-поміж зїлля звісні: ягода (суниця), шалвія, **Перво-**

цвіт, раст, косатень, розхідник, кульбаба і папороть. Уживані яко народні ліки: деревій, живокість, підбіл, полин і гадюче зілля. Плекані в сільських цвітниках: рута, васильок, мята, барвінок, мальва, чорнобровець, Любисток і румянок.

*„Я васильок не садила, васильок ся родить,
Я Василя не любила, сам до мене ходить.“*

(Коломийка.)

Барвінок і рута, яко символ любови і надії, мають на Україні велике значінє. Уживають їх дівчата на святочні вінки. Підчас весіля прикращують ними коровай і деревце; Ще й на гробі дівчини садять барвінок. Верховинські полонини мають свої ріжні роди зілля і трав, які даремно шукав би по чужих краях, прим. омеґа — виключно чорногірська ростина.* Афина та гоґодзи мають зимотревале листє.

Ліса меншає, як переходимо у степову полосу: Харківська губернія має 9% ліса, Полтавська 5%, Катеринославська 2%, Херсонська 1%. Степова полоса простираєть ся від лісів аж по Чорне море. Дерев мало. Крім деяких, вицезгаданих, ще тополя. Степ має свою окрему рослинність. Степ, неуправний людською рукою, поростає спершу дівиною. Гарний се вид, коли золотистий ліс дівини веселить здалека око мандрівника. Будяки, що цвітуть червоно, доходять до такої висоти, що не видко в них їздця з конем. Але будяки з часом уступають, а тоді буйна, висока трава вкриває степ. Богато усяких прегарних квіток та зілля росте на степі. У піснях споминає ся перекотиполе, що його вітер котить степом. Неуправного степу тепер небогато:

*„Життя похилились,
Де пасли ся наші коні,
Де тирса шуміла.“*

(Т. III.)

Ніде не побачиш дерева на степу, тільки трава шумить. Одинокі висшепіднесені місця — се могили.

* В. Шухевич: Гуцульщина, т. I.

Блакитне небо, мов дунасте море
Бездонною порожньою стоїть;
Під сонцем степ, Козацьке Дике поле
Огнем переливається, жаснить.

(П. Кулїш.)

Середземноморська всезелена рістня Криму та Пів-
кавказя: лавр, оливне дерево, кипарис та мірт.

Гарні садочки знайдемо по усіх селах України.

9. Звіринність (фавна).

Звіринний світ України більше одноцільний, як рослинний і належить до північного звіринного округу. Звірята зависимі від клімату і рістні. Через те інші звірі у горах, інші в лісовій полосі або на степах. У горах ще переховався медвідь, олень, рись, дикий кіт. На Мармаруських горах Угорщини з'являється часом кізлиця у лісах. Досить часто можна стрінути: дика, серну, лисицю, борсука, зайця, вивірку, білицю і їжака. Над водами видра, недалеко селів ласиця і тхір. У фурта із соболів, куниць та горностаїв убиралися наші бояри. Бобри були давнійше над Бугом, тепер ще лиш у Случькій полісї. Лосі жили давно в цілій середущій Європі. В Галичині вбито послідного лося 1760 р. Дикий віл, що звав ся тур, жив у наших пушах, чорний, з білою смугою на хребті. Наші князі нераз вибирали ся в ліси полювати на турів. Із степової звірини замітніші: суслик, байбак, сайгак і сліпець (зінське щеня). Пташня у горах: орел, найбільший птах, кружляє над скалами Чорногори. Він може жити і 100 літ. Беркут, половик (ястріб) і каня — се гірські грабітники. Мало вже у горах їотурів. Орябок, білогруд і кривоніс — цікаві птахи. В лісах та на полях: тетерев, куропатва, перепелиця, слуква, вудвуд, сойка, кулик, вільга, кіс, шпак, довбач (жовна), сорокопуд, горлиця і снігур. Соловій — найкращий співак наших садів та гаїв. Галка (кавка) уміщена в гербі міста Галича. Зазуля, ластівка і бузько улюблені птахи нашого села. На степах живуть: дрохва, журавель, гоголь, хворостіль, чапля, лебідь і чайка. Пісня гетьмана Мазепи порівнує чайку з Україною.

„Ой біда, біда чайці небозі,

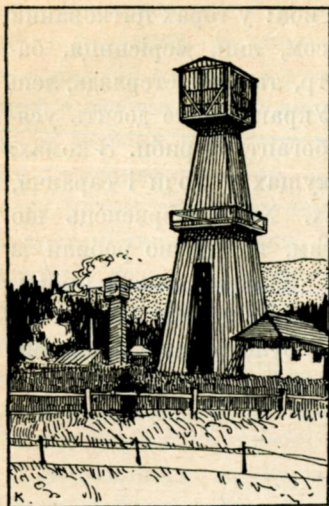
Що вивела чайнята при битій дорозі . . .“

Домашні звірята: кінь, віл і корова, вівця. За найкращого вважає ся у нас вороний кінь. Гарна порода коний у Задонщині. Гуцульські коні маленькі, але витревалі. Кінь — воєнний товариш походів наших лицарів (Олег). Давно буяли по степах табуни диких коний.

З плазунів: вуж, гадина, веретільниця, ящур — найбільше у горах, ящірка скрізь. Черепаху і рака тепер вже не подибуємо так часто, як давно. Риба: у горах цяткований струг; в долівських ріках: слиж, сом, лин, мерісниця, бабець, щука; в степових: чабак, осетр, тарань, стерлядь, лещ і судак. В ріках, озерах і ставах України було досить усякої риби. Здавна славила ся Тиса багатством риби. З комах: світлячок, що світить по лісових кущах у ночі і саранча, що нищить часом засіви на степах. Хрущ червенець що живе тільки на Україні, помітний тим, що давно робили із нього червону фарбу. Усякі мотилі та хрущі також причиняють ся до збільшеня природної краси України. За те пожиточна тільки пчола. Давно у нас було багато пасік. Вивожено віск а також виробляли питний мід.

10. Копалини і мінеральні води.

Вежа копальні в Бориславі.

Нема на Україні золота дорогих камінів, але за те не бракує хліба та соли. У всякі копалини українська земля дуже богата.

Сіль. Хоч сіль дуже людям потрібна, то є краї, як ось Чехи, Швайцарія і Сербія, що її не мають. За те Україна має невичерпані поклади камінної соли і сільні жерела. У Стебнику, Косові та Калуші тверда камінна сіль, на Підкарпатю сільні жерела. На російській Україні добувають сіль в Чорноморю. Нафта в Бориславі, Дзвинячі, Бітькові Молоткові та на Півкавказю. У самім Бориславі

12000 нафтових жерел. Бориславська нафта помітна тим, що має значний процент бензини. Взагалі що до обильности нафти, Галичина займає третє місце на кулі земській, бо тільки З'єдинені держави та Росія в Баку продукують більше. Віск земний (озокерит) в Бориславі, Дзвинячі, Старуни та в Харківщині. Кам'яний уголь: над Донцем, в Катеринославщині та на Покутю. Копальні над Донцем дали 1905 року 130,000.000 ч. кам'яного угля, отже 80% усеї продукції європейської і азійської Росії. Торф на Полісся, а також в Товмаччині, де витинано на рік 10 мільйонів торфових цеглох. Асфальт в Харківщині, сірка на Поділю. Вапно на Волині, Поділю і в Східній Галичині, крейда коло Холму, на Волині і на Поділю. Каолін: Харківщина, Полтавщина і Київщина, графіт також російська Україна. Камінь лебродор в долині ріки Рось, а фосфорит на Поділю. Йод добувають над Чорним морем. Гірський кристаль в притоках

Тиси (мармаруські діаманти) та коло Лавочна. (Є непевна думка, що діаманти знаходять ся у кременях недалеко П. Камінця та над рікою Стриєм. Та се, здасть ся, опаль). Кремень, якого уживано давнїйше до кресання огню, скрізь на Поділю. Карпати і Донщина богаті в мінеральні скарби. Зелізо добувають у Катеринославщині, у Самборі, Стрию та на Волині. 1905 р. вироблено на російській Україні 31,000.000 ч. зеліза. Олово і цинк над Донцем і в Трускавці. Мідь і ртуть над Доном. Копальні села Микитівки в Катеринославщині дали 1907 р. понад 8000 пудів живого срібла (ртути). Мангану достарчає Катеринослав і і Поділе 20 міліонів пудів, отже 6. частину усеї світової продукції.* Хроніки XV. століття споминають про золоті жили в околиці Мушини між селами Миликом а Щівником, і на Україні коло замку Тустав. Золотий пісок має Золота Бистриця, що впадає до Серету.

Мінеральні води та кліматичні місця. Поміж багатствами України ще треба зазначити і обильність жерел з усякими мінеральними водами, котрі уживаєть ся в лічних цілях до питя чи до купелі. Ті мінеральні жерела прославляють нашу землю, приносять слабим людям здоровле, ще й підносять добробут тих околиць. Треба лиш старати ся, щоб всі ті місця дістали ся під заряд наших людей. Квасні жерела (квасок, щівник) — се двоуглян зеліза. Кваси вапняно-зелізні декуди називають квасною водою або буркут. Се вода, що бурить ся та булькоче, подібно як т. зв. содова вода. Жерела: в квасах (Буркуті) і в Рахові над Тисою, в присілку Жаба Буркуті над Чорним Черемошем і в селі Мушині. Жерела в Бібрці п. Сянїк мають також двоуглян соду, помагають у слабостях приладів травлення, віддиху, нирок і ин. Любінь коло Городка, Пустомити коло Львова і Шкло коло Яворова — сірчані води, що помагають на ревматизм і скрофули. Село Моршин у Стрийщині —

* Stefan Rudnyckij: Der östliche Kriegsschauplatz (Osten und Orient H. 1.) Jena—Wien 1915. ц. 1 К.

сїрчан соду і магну. Солоні купелї: Болехів — чиста со-
лянка. Любіжня коло Делятина і Славянськ в Харківщині.
Сировиця у Трускавці — на ревматизм, недомагання жо-
лудка і кишок (жерела солоно-гіркаві, хльорик магну і тро-
ха соли глянберської). Для малокровних морські купелї над
Чорним морем в Одесі і над Азівським. Для хорих на гру-
ди: місто Ялта на Кримі. Кліматичні заклади в лісах:
Краснийбрід у Київщині, Славута на Волини, де пробують
лїчити грудні недуги кумисом. Кліматичні місця у горах
в смерекових лісах для хорих на груди або нерви, а також
для всіх, що бажають відпочинку: Ямне, Ворохта, Микули-
чин, Воронянка, Криворівня, Жабє, Розтоки. Там віддихають
повітрєм, пересиченим смерековою живицею, пють жентицю,
гуслянку та козяче молоко. Се прекрасно положені, мальо-
вничі місцевости, що й надають ся також туристам для вся-
кого рода прогульок.

11. Плоди.

Сміло можна назвати Україну найбагатшим краєм не тільки Європи, але й усеї землі. Поміркований клімат, велика плодovitість землі і визначні мінеральні багатства роблять її одним із найбільше прихильних місць мешкання білої раси. Свою велику плодovitість завдячує Україна чорноземови, котрий вкриває більше як $\frac{3}{4}$ усеї поверхні. Великий північний простір ялової землі, пісків і білої глинки, який обіймає всю Польщу, Білорусь і велику часть Московщини, залягає лиш північну частину України: Холмщину, Полісся і край Чернигівщини. Вся остання Україна в обширі чорнозему. Умірене підсоння сприяє управі збіжя і для того на Україні найбільше хліборобів. Рокова продукція України лиш пшениці, жита і ячменю, виносить около 150,000.000 q., отже в порівнянню $\frac{3}{4}$ усеї продукції німецької держави, а більша як продукція Австрії або Франції. Як прийде уліпшена рілня господарка, то се число ще значно побільшить ся. Жнива на Україні 1910 р. принесли 6 разів більше збіжя, як в Польщі. Одна Українська губернія, прим. Кубанщина, дає більше збіжя, як 10 губерній російської Польщі. Урожайні лани Поділя: „На Поділю хліб на кілю, колачі на плоті.“ (нар. прислів'є). Усякі роди збіжя — се найважнійші плоди України. Крім сего ще садять лен, коноплі, тютюн, хміль, котрі становлять товар вивозовий. Давно управляли на Україні багато вина, а в полудневих провінціях ще й тепер родить ся його чимало. Продукція цукрових буряків творить $\frac{5}{6}$ усеї російської продукції. Яка наша земля родюча, бачимо з того, що всякі рослини, навіть такі, що ростуть по теплих краях, дають у нас добрий урожай. Бавовняник, що росте в Америці, Єгипті та Індії, гарно приймасть ся у нас в Чорноморю. Риж гарно родить ся у Кубанщині, соя (китайський біб) на Поділю, гумове дерево на Кубани. Китайські рослини гаолян і чуміза, посіяні у Київщині, дають кращий урожай як у Китаю. В Таврії росте рід пшениці, що зветь ся гарнівка, добра

для виробу макароні, і наша уважаєть ся за найкращий рід у всіх західно-європейських фабриках.* Огородництво та садівництво у нас ще не розвинуло ся так як повинно. У нас родить ся багато овочів й дуже гарні. Ми могли б ще за границю посилати городовину (ярину) та овочі, а тим часом ми ще спроваджуємо з-за границі. Годівля худоби виказує понад 30,000.000 штук рогатої худоби. Овець багато на Гуцульщині. Ловля риб на обох українських морях достарчує 24,500.000 кт. морської риби.**

Оттака то наша земля богата і родюча. Що на ній не посієш і не посадиш, усе вродить ся як найкраще. Не дармо звали Україну „медом і молоком текуча земля!“ Та на жаль сим добром покористують ся в значній мірі чужинці. Давнійше Україна своїм збіжем годувала Польщу, тепер годує Московщину. Аж визволившись з московської неволі, зажив наш народ кращим житєм.

* М. Гехтер: Природні багатства України. „Засів“, Київ 1912 р.

** Ukraina und die Ukrainer. Von Dr. Stefan Rudnyckij. II. Auflage. Berlin 1915.

12. Краса України.

Як Українець поїде у чужину, аж тоді бачить, що таке Україна. Нема на чужині наших гарних селів, соломою критих хаток, нема такої поетичної природи, не чути милої української мови ні звучних пісень. Тільки все для нас чуже, а хочби й гарне, так непривітне.

Нема на світі України,

Немає другого Дніпра!

(Т. Ш.)

І хоч Українець завандрував би і в теплі, полудневі краї, де ніколи нема зими, все ж таки тужити ме за своїми, за рідною Україною.

„Задуєм сумно за рідну Вкраїну,

Повну принади землицю,

Повну ланів і лів і садочків,

Повну краси царівницю.“

(А. Кримський.)

Буває й таке, що Українець як вже не може повернутись у свій рідний край, то з великої туги вяне і вмирає на чужині. А свою Україну не може забути. Шевченко був 10 років на Сибірі, а тільки про Україну все думав.

„Аби хоч крихотку землі

Із-за Дніпра мого святого

Святії вітри принесли . . .

„І тут і там він усе той самий щирый син України, що виріс серед її широких степів із віковічними могилами, під південним небом із яскравими зірками, з ясным місяцем, під шум Дніпра-Словути, під ніжні, зворушливі народні пісні.

Україна передала йому все своє горе і всі бажання, всі свої спомину про дні минулі і надії свої на кращу будучність. І Шевченко збирав усе те й так глибоко заховав у душі своїй, що ні довгі роки примусової розлуки, ніякі сторонні впливи не викреслили із його душі найменшої рясочки сеї багатой спадщини. І за тисячі верстов (км.) від своєї Неньки-України, в усім, що тільки виходило з під

його пера, олівця або пензля, — яскраво видимо сина України.*

Наша вітчизна — красна земля! Її краса ріжноманітна: гори, ліси, гаї, степи та моря. В горах чудові озера, на ріках водопади. Зелені долини, білим цвітом прибрані садочки. Лиш стань та диви ся! Диви ся і любуй ся красою рідної землиці, красою України. Бо красна на Україні весна і літо, осінь і зима. Красний ранок і вечір, полудне і ніч, схід та захід сонця. Наша Україна — земля широка. Було б досить місця для всіх Українців, якби не ворожа навала. Як заведемо на Україні свої, кращі порядки, то ростиме наш народ свобідно, собі на добро та на славу. Наша вітчизна — земля урожайна. Не дармо звали її „медом і молоком пливуча земля,“ а тепер звуть „шпихлірем Європи.“ Наша Україна — богата земля. З її лона добувають багато усяких копалин, необхідних до людського життя. Із глибин нашої вітчизни тече цілюща вода, що приносить здоровле багато людям. А крім тих всіх прикмет — Україна наша вітчизна, наше родинне місце. І длятого кождий, хто тільки може, вертає ся хочби і з другого кінця землі

*В любий край давно коханий,
Пишноцвітний, злототканний,
В рідну хату, в рідний степ.*

(Г. Чупринка.)

Ми відчуваємо себе в українській атмосфері, коли, їдучи залізницею, виглядаємо у вікна і бачимо білі хатки, зелені левади та червоні килими маку.

Які прегарні краєвиди України!

Недаром чужинці так ними захоплюють ся. Длятого так багато малярів Поляків та Москалів не знаходять на своїй землі краси, але йдуть на Україну і там змальовують українську природу. Бо не скрізь так гарно, як на Україні. Московський краєвид так представляє ся: „Край убогий,

* Ол. Новицький: Краєвиди в поезії та малюнках Шевченка, Сяйво Київ ч. 2. 1914.

студений, лісовий та багnistий. Лиш поміж озерами та багнами дeneде можна бачити кусень управної землі. Україна — зовсім що иншого: непереглядна площина богатих піль, а лиш часом трафить ся ліс або пісковий горбок.“

Степи є і в чужих краях, не тільки на Україні, та вже не такі, як наші. Блукаючи понад Уралом, де його загнали Москалі, порівнує Шевченко тамошні степи із нашими:

І там степи, і тут степи. Та тут не такі:

Руді, руді, аж червоні; а там голубії,

Зелені, мережані нивами, ланами,

Високими могилами, темними мурами.

Чи хочемо оглядати українську природу рано, до схід сонця, чи вечером, все знайдемо свіжі, чарівні картини.

Схід сонця:

Дивлю ся я — аж світає, край неба палає;

Соловейко в темнім лії сонце зустрічав.

Тихесенько вітер віє, степи, лани мріють,

Між ярами над ставами верби зеленіють.

Сади ряні похилились, тополі по волі

Стоять собі, мов сторожі, розмовляють в полі.

І все то те, вся країна, повита красою,

Зеленіє, вливаєть ся ранньою росою.

Вливаєть ся, красуєть ся, сонце зустрічав.

І нема тому почину, і краю немає . . . (Т. III.)

Соняшний день на степу:

Йде він степом ряним: трави зелені та квіти,

Пишний простір навкруги, соняшним світом облитий.

(Б. Грінченко.)

Вечір у горах:

На небі сонце існе в вечірній синій млі,

Останнє сяйво ясне кидає на шпилі.

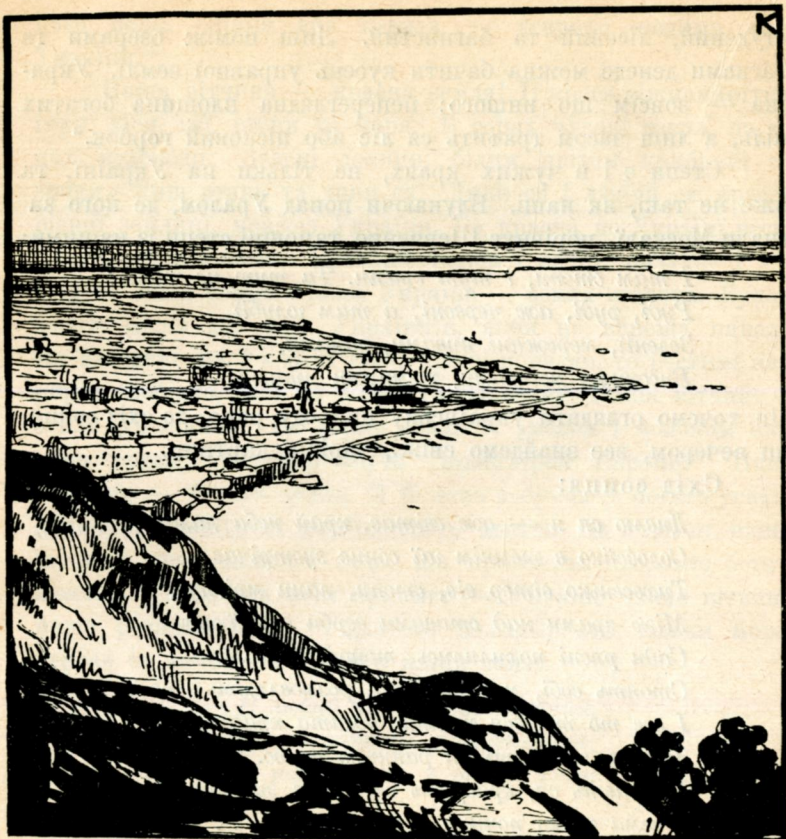
Горять шпилі огнями, як царський діядем,

Аж зорі над верхоми займають ся огнем.

Заялись ясні зорі і місяць вирина;

Роскішно, пишно вгорі, а долом тишина . . .

(Б. Лепкий.)

Дніпро під Київом.

Вечір на Придніпрянщині:

*Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німів.*

(Т. III.)

Ніч:

*До темної землі схилилось ясне небо . . .
Співав соловій свої пісні звабливі —
Мов зачаровані вслухають ся квітки,
Спинились, не тремтять закохані, щасливі,
Задумані зірки.*

*Співав соловій пісні про щасну долю,
І вітер полетів по темному садку,
Жартує, обійма, цілує він тополю
Високу та гнучку.* (М. Славинський.)

Ніч над Дніпром описує московський поет Пушкін: тиха українська ніч; прозоре небо, блищать зорі. Ледви трепеще листе на сріблестій тополі. Місяць спокійно з висоти сяє над маленькими хатами, що далеко, в низу спочили в тиші сна й ночі на березі тихого старого Дніпра. (перевід).

Місячна ніч:

*Небо незміряне всипане зорями.
Що то за божжа краса!
Перлами — зорями ген під тополями
Грає перлиста роса.
Гай чарівний ніби промінем всипаний,
Чи загадав ся, чи спить.
Он на стрункій та високій осичині
Листе нестливно тремтить . . .* (М. Старицький.)

Така краса України. І весело жити тут людям.

*„Хочеть ся дивитись, як сонячко сяє,
Послухати хочесь, як море заграє,
Як пташка щебече, байрак гомонить,
Або чорнобрива в гаю заспіває —
О Боже мій милий, як весело жить.“* (Т. III.)

І села, і люди на Україні інші, як в чужих краях. От московське село без садків, бо Москалі не люблять деревини. А в нас — ніби море виступають широкії села з вишневыми садочками, і люди веселі.

І радіє, хто з чужини вертає у рідні сторони:

*Я знову з тобою, коханий мій краю.
Як любо на тебе дивитись мені!
Як щиро я поле широке кохаю,
Сей ліс величавий, садочки рясні!*

Мов гарним віночком, садками повиті
Пишають ся білі, чистенькі хатки . . .
А поле широке мов хмарами вкрите
Пшеницею, житом . . . його не пройди!*

(П. Нев.)

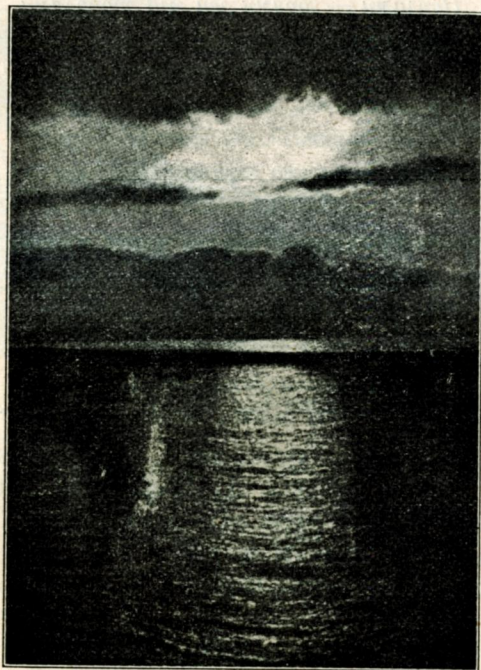
Але мусимо памятати, що найкращу землю забрали
нам Москалі. Найбогатша частина України в московських
руках. Та недалеко вже хвиля, як намість московської
неволі заясніє самостійна українська держава.

І забудеть ся нещасна давная година,

І оживе добра слава, слава України.

1915 р.
писано!

* Розвага 1915.

Чорне море.

З М І С Т.

	Сторона
Передне слово	3
1. Загальний опис	5
2. Гори України	8
3. Височини	13
4. Низовини	15
5. Ріки і озера	15
6. Українські моря	22
7. Клімат (підсонє)	23
8. Рістня (фльора)	26
9. Звіринність (фавна)	30
10. Копалини і цілющі жерела	32
11. Плоди	35
12. Краса України	37

Рецензії на I. виданє:

Опис рідного краю

(Географія України з ілюстраціями).

Видавництво: „Всеукраїнська бібліотека.“ ч. 6. Накладом Франца Андрусевича. Ст. 36. Ціна 40 с. Львів 1913.

Учитель, орган укр. педаг. товариства під редакцією Івана Ющишина, ч. 9. Львів, 20 мая 1914, ст. 286:

„Отся книжочка написана з теплом, любовю і ясною метою розбудити ті самі почування в кожного читача. І справді гарно та інтересно знакомить автор читача з рідним краєм: його величиною, горами, височинами, долинами, ріками, морями, підсонем, рістнею, звірями, копалинами та плодами.“

Відгуки, орган укр. молоді, ч. 2., Львів, лютий 1913 ст. 20.

„Опис рідного Краю.“

Властиву географію поділено в сей спосіб, що перше місце займають гори, друге височини, потім йдуть низи, опісля ріки, а вкінці підсоне, фавна і флора. Книжка мала, але важненька своїм предметом. У нас природописні науки, передовсім географія, в найбільшій занедбанню. Крім давнішої праці Р. Заклинського і новійшої С. Рудницького, нема

в нас підручника географії про укр. територію. Тому кожда праця з сеї области цінна і її треба брати з подякою. Знання своєї землі, крім населення, як довга вона й широка, власне уформованне її поверхні, може нам як жовнірам України, стати дуже в пригоді. Починаймо від сеї малої книжочки.

I. В.

ВОЄННІ ЧИТАНКИ.

Видавництво українського народного учительства.

Ч. 1. „За Україну“, ілюстрована збірка.

Ціна 30 сот.

Ч. 2. „Червона Калина“, збірка, присвячена „Січовим
Стрільцям“, з малюнками.

Ціна 30 сот.

Ч. 3. Опис рідного краю, з ілюстраціями.

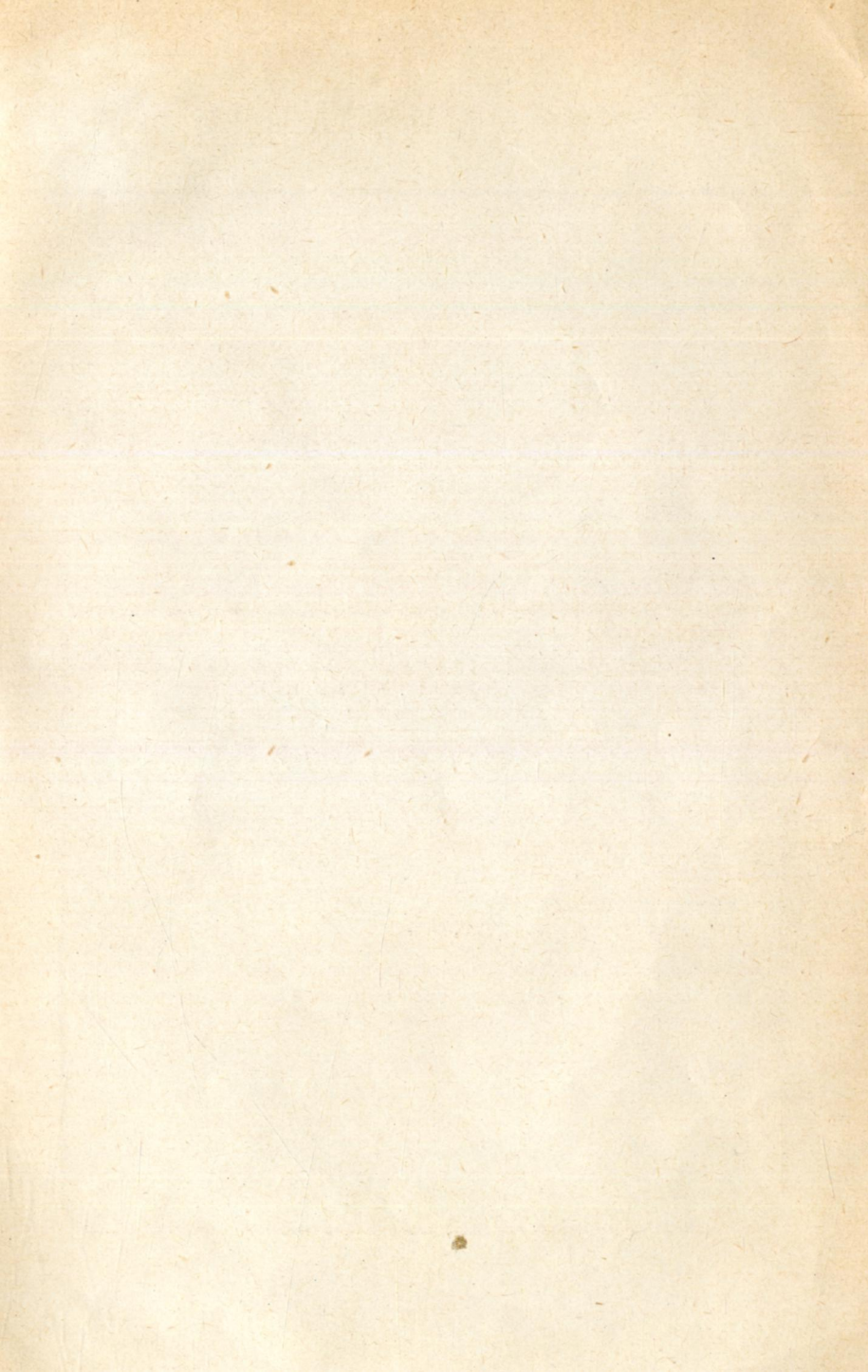
Український Воєнний Музей і Архів

заложений при III. секції української
Просвітно-культурної Ради, збирає
усякі предмети, письма та друки, які лу-
чать ся з війною народів, а передовсім від-
носять ся до подій на нашій території
або виказують участь Українців у війні.
Також всі пам'ятки воєнного життя.

Адреса:

Ukrainisches Kriegsmuseum, Wien VIII.,

Piaristengasse 17, Mezzanin 5.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

432044

II

B.

(II)И 60.783

1

ВОЕННА ЧИТАНКА.

Ч. 3.

Vom Preßbureau
des k. u. k. Kriegsministeriums genehmigt.

ЦІНА 30 СОТ.

R.

2006

Б. З.

ОПИС
РІДНОГО КРАЮ.

2

II. ВИДАННЯ.

Видавництво українського народнього учительства.

Відень, 1915.